

«Se og se, men ikke skjelne»

– om *taus kunnskap* i arkeologien

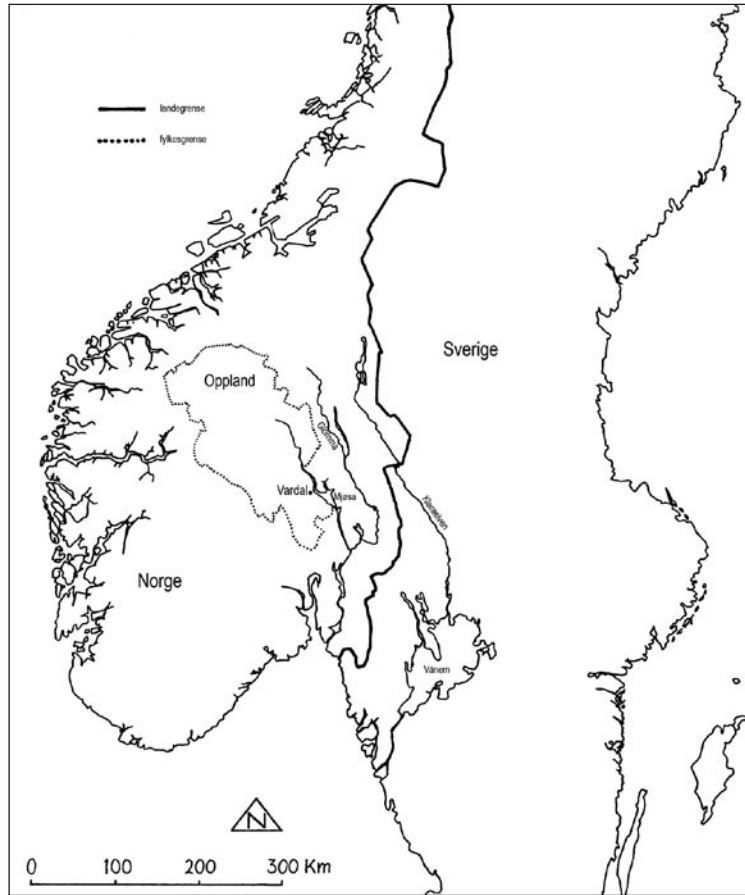
Arkeologi er et fag som blant annet går ut på å lære å se og skjelne. Både ved feltarbeid og gjenstandsstudier er vi avhengig av å kunne gjenkjenne og beskrive trekk ved kulturminner og gjenstander. Ved registreringer er vi også avhengig av å kunne tolke og forstå landskapet. I denne artikkelen vil jeg diskutere disse sidene ved arkeologien med utgangspunkt i Michael Polanyis (1891–1976) begrep *taus kunnskap* (tacit knowledge). Jeg vil ta utgangspunkt i mine egne erfaringer som feltarkeolog, og særlig legge vekt på mine erfaringer med registrering av rydningsrøysfelt og skålgroper. Jeg vil diskutere hvordan arkeologisk kunnskapsproduksjon ikke bare skjer via bearbeiding av data, men også via den tause kunnskapen man tilegner seg og utøver gjennom ”håndverket” arkeologi.

En sentral arkeologisk aktivitet er registrering. Selv om mange ser på utgraving som selve kjernen i feltarkeologien, og det som skiller faget fra andre disipliner, så begynner all arkeologisk kunnskapsproduksjon i bunn og grunn med registrering. Selv har jeg arbeidet mye med registrering, både som feltassistent og feltleder i studietida, som en del av arbeidet med magistergradsavhandlingen og seinere i min yrkeskarriere som fylkesarkeolog. Jeg har først og fremst arbeidet med registrering av synlige kulturminner, med det som Elizabeth Skjelsvik litt humoristisk har kalt ”terrengavspasering” (Skjelsvik 1997).

Min interesse for hva arkeologen erkjenner i feltsituasjonen og hvilke ferdigheter en dyktig feltarkeolog besitter, ble vakt allerede i studietida, gjennom diskusjoner med Christian Keller. Han var opptatt av hvordan erfarne registratorer beveger seg i landskapet og hvordan det bildet de har av kulturminnenes fordeling i landskapet styrer deres bevegelser i terrenget. Kulturminnene forholder seg til landskapet på bestemte måter. Denne fordelingen vil kunne styre hvordan en erfaren registrator ”avspaserer” landskapet uten at vedkommende nødvendigvis er klar over det.

Kulturminner i Bråstadorrådet

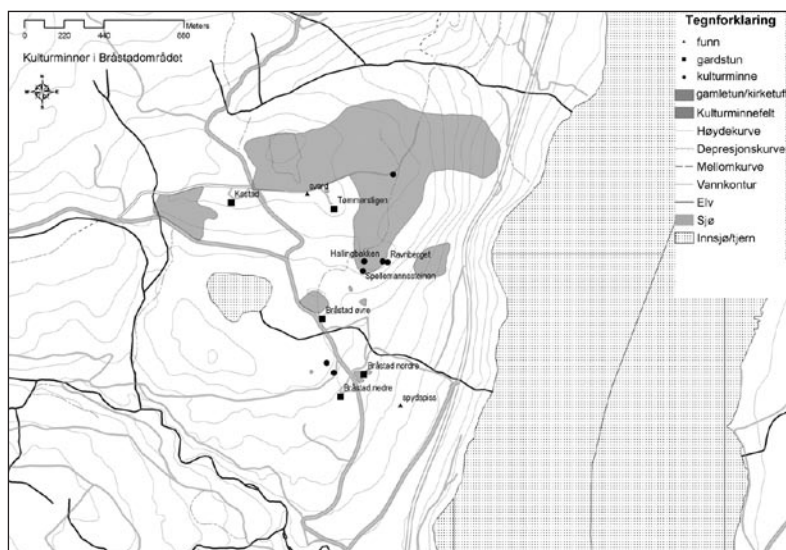
Et av de områdene jeg arbeidet mye med i forbindelse med magistergraden var Bråstadorrådet, ei grend som ligger i Vardal, i Gjøvik kommune. Bråstad ligger nord i Vardal, der det mindre dalføret Åslendet munner ut i Mjøsas nord–sør-gående dalføre. I forbindelse med registreringer for økonomisk kartverk ble det i 1988 blant annet registrert fire gravfelt med til sammen 13 gravrøys og to enkeltliggende gravrøys. Dette førte til at jeg fortsatte å registrere i området da jeg gikk i gang med eget feltarbeid i forbindelse med magistergraden sommeren 1990.

Figur 1. Oversiktskart, tegnet av Ole Magne Nøttveit

Jeg nyregistrerte tre felt med rydningsrøyer i Bråstadorrådet. Det var tre forholdsvis små felt, i alt 16, 30 og 35 daa, hvorav det største også inneholdt tre gravrøyer som var registrert tidligere. Jeg fortsatte i tillegg registreringsarbeidet med et svært stort rydningsrøysfelt, som dekket ca 600 daa, og ga det en endelig avgrensning. Røysene på alle de fire feltene er svært homogene i størrelse og form. De er 4–6 m i tverrmål og 0,2–0,4 m høye. De er regelmessige og hvelvede. Lengst øst på det store røysfeltet er noen av røysene noe høyere. Det er registrert i alt 20 gravrøyer innen det store røysfeltet på Bråstad. De ligger spredt over hele feltet med unntak av de nordøstligste delene av feltet.

Det store røysfeltet ved Bråstad ligger delvis på en øst–vest-gående rygg som heller bratt ned mot Mjøsa i øst. Her ligger røysene på ryggens sørskråning, men også på dens nord- og østskråning. Feltet ligger også delvis i ei sørvendt dalside der det øst–vest-gående dalføret Åslendet munner ut i Mjøsas hoveddalføre. Her ligger røysene i sørhelling. Røysfeltet ligger inntil og innimellom innmarka til Tømmerstigen og Kastad og i nærheten av innmarka til Bråstad. Ellers avgrenses røysfeltet av fuktig mark og bratt terreng. Det kan se ut som folk har startet å dyrke oppe på flaten og i sørskråningen. Så har dyrkingen etter hvert ekspandert mot nord og øst. På Bråstad ligger røysene innimellom dagens innmark. Både dagens innmark og røysfeltet har en gang vært del av et dyrkningslandskap.

Figur 2. Kart over Bråstadorrådet, kilde: Statens kartverk, tillatelsesnr: Ugland Itgroup as MAD12002-R003-007.

Grunnen der de fire røysfeltene ligger eies av gårdene Bråstad nordre, Bråstad øvre, Kastad og Tømmerstigen. Det store røysfeltet ignorerer gårdsgrensene fullstendig. Gårdsgrensene følger ikke linjer i landskapet og er antakelig fra rundt 1700 e. Kr. Gården Bråstad, som i dag er delt i tre, var kirkested i middelalderen og fram til ca 1820. Den gamle kirketomta ligger i dag inne på tunet til Bråstad nordre. Bråstad er nevnt i flere diplomer fra middelalderen, første gang i 1371 (Holm 1995:163 f). Det er nevnt Bråstad oppigarden, noe som viser at Bråstad var delt allerede da. Også gården Kastad er nevnt i middelalderen, første gang i 1337. Tømmerstigen er nevnt første gang i matrikkelen for 1647, da som husmannsplass (Fladby 1970). I matrikkelen for 1669 er Tømmerstigen nevnt som gård (dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt). Gjennom det store røysfeltet går den gamle hovedveien til Gudbrandsdalen.

I tilknytning til tunet på Tømmerstigen er det registrert kokstein. Mellom tunet på nordre Bråstad og fylkesvegen er det et sjikt med kokstein ute i åkeren. Her lå tunet til nedre og nordre Bråstad fram til begynnelsen av 1800-tallet. Dette er trolig lokaliseringen av gamletunet på Bråstad. Det er gjort funn av oldsaker i direkte tilknytning til det store røysfeltet, et sverd av J. Petersens type Q som dateres til 950–1000 e. Kr. (dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat, C-nr. 34012). Dette sverdet ble funnet ved veiarbeid langs den gamle Trondheimsveien 330 m øst–nordøst for tunet på Tømmerstigen. Funnet ble gjort etter at Gråbeinshaugen var fjernet. Det er derfor sannsynlig at sverdet har ligget i Gråbeinshaugen og at den har vært en gravhaug. Det er også funnet en spydspiss av jern på nedre Bråstad. Den er av typen Rygh 212 og dateres til eldre jernalder (dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat, C-nr. 31553). Den er en av ytterst få funn fra eldre jernalder i Vardal. Funnet er gjort på en åker nedenfor tunet på nedre Bråstad.

Det er gjennomført arkeologiske undersøkelser på et av røysfeltene i forbindelse med at det ble frigitt til boligbygging. I alt sju røyser ble snittet med gravemaskin og undersøkt. Under noen av røysene ble det funnet ildsteder. Det er C-14-datert to kullprøver, henholdsvis fra et

ildsted og fra et jordblandet steinlag i en av røysene. Ildstedet er datert til 260–420 AD, mens prøven fra rydningsrøysa er datert til yngre enn 1655 (Damlien 2001).

Det er altså både aktivitetsspor og gjenstandsfunn fra eldre jernalder i Bråstadorrådet. Det er også gjort et funn fra vikingtid, i tillegg til at alle gravrøysene viser at det har vært aktivitet i området i førkristen tid. Når det gjelder rydningsrøysene på røysfeltene, så er de av en type som ved mine undersøkelser i Øverbymarka, litt lenger sør i Vardal, ble kalt F-røyser, forholdsvis vide og pent hvelvede rydningsrøyser (Holm 1995:70 ff). De F-røysene som ble gravd ut i Øverbymarka ga i hovedsak dateringer til middelalderen og tidlig ny tid (Holm 1995:129). Også ved mine undersøkelser i Grundsetmarka i Elverum, der røysfeltet i hovedsak besto av F-røyser, ble disse datert til middelalder og tidlig ny tid (Holm 2004:109). Men både i Øverbymarka, i Grundsetmarka og på det undersøkte røysfeltet på Bråstad har det vist seg at F-røyser også kan skjule eldre lag og strukturer. Det har altså trolig vært omfattende aktivitet i Bråstadorrådet allerede i eldre jernalder. Antakelig har dette fortsatt gjennom yngre jernalder og middelalder. Selv om vi har klare spor etter det middelalderske tunet på Bråstad, og dermed kan regne med at det har vært en tradisjonell gårdsstruktur der med tunet som sentrum, har formodentlig også røysfeltene vært dyrka i middelalderen. Ut fra undersøkelsene i Øverbymarka vil jeg anta at også røysfeltene på Bråstad gikk ut av bruk på midten av 1600-tallet.

Det er varierende utsikt fra det store røysfeltet. Oppe på flaten er det begrenset utsikt, men fra ei gravrøys ved husmannsplassen Hallingbakken er det vid utsikt mot sør utover Mjøsa og over tunet på Bråstad. Ut fra beliggenheten kan denne gravrøysa minne om årøysene som ofte plasseres i bronsealder. Røysa er 8 m i tverrmål og 0,5 m høy. Denne røysa ligger høyt og fritt ved kanten av et stup og har en vid utsikt over Ringsaker, Mjøsa og Toten. Gravrøysa er først plyndret og siden påfylt åkerstein. Rundt den ligger det rydningsrøyser. Det er mulig at den ble påført åkerstein samtidig med at rydningsrøysene ble laget, trolig i middelalderen. Selve Hallingbakken er en gammel husmannsplass der det i dag bare er igjen ei hustuft etter stua og tydelige rydda flater etter åkrene. Hallingbakken ligger helt ut mot en bratt brink, Ravnberget. Denne brinken er først orientert nordvest – sørøst, før den siden svinger mer rett nord – sør.

Jeg hadde hørt at det var registrert skålgroper på rydningsrøysfelt i Sverige. Jeg mente derfor at det ville være interessant å finne slike også på et røysfelt i Vardal, særlig fordi dette kunne bidra til å belyse alderen til rydningsrøysfeltene og sette dem inn i en større kulturhistorisk sammenheng. Og området rundt Hallingbakken syntes jeg pekte seg ut. Det var et sted med vid utsikt og klar avgrensning. Dessuten lå den markerte gravrøysa der. Det var svaberg der brinken helte bratt ned mot sør og en stor flyttblokk som ble kalt Spellemannsteinen.

På Hallingbakken bodde det på 1800-tallet en spillemannsfamilie. Flest historier går det om Beate Hallingbakken som spilte langeleik og sønnen hennes som spilte fele. På lørdagskveldene spilte han til dans på Hallingbakken. Da satt han på Spellemannsteinen og spilte til han ble så full at han ikke klarte mer. Da måtte andre overta, men det gjorde ingen ting sa Beate Hallingbakken, så lenge det var han som fikk betalinga (denne historien har jeg hørt av flere lokale informanter, se også Lauvdal 1930; Sveen 1987). Hallingbakken var husmannsplass under Bråstad nordre. Spellemannsteinen er noe over en meter høy, omtrent dobbelt så vid og forholdsvis rektangulær. Den ligger ganske langt ut mot brinken.

Jeg var på Hallingbakken en rekke ganger og lette etter skålgroper, men jeg fant ingen. Ettersom dette var et forskningsprosjekt hadde jeg mulighet til å bruke mye mer tid enn det en vanligvis har mulighet til ved ordinære forvaltningsundersøkelser, uten at det ga noe resultat. Men ettersom Hallingbakken og røysfeltet rundt uansett var et flott sted, tok jeg ofte med mine feltassistenter og viste dem området. Slik hadde det seg at jeg i 1992 tok med meg Tom Heibreen til Hallingbakken. Han hadde vært med og registrert helleristninger i Østfold, og fant ganske raskt de skålgropene jeg i flere år hadde lett forgjeves etter. Han fant både skålgroper på selve Spellemannsteinen, på dørhella ved ruinen av stua på Hallingbakken og på svaberget litt lenger øst.

På Spellemannssteinen var det to skålgroper på toppen av steinen. Den første ligger 40 cm fra sørenden av steinen og er 7 cm i diameter og 1 cm dyp, 5 cm nord for den første skålgropa er det ei til som er 5 cm i diameter og 0,6 cm dyp. I tilknytning til Hallingbakken ligger det to skålgroper på en stein som har vært en del av grunnmuren til innhuset på husmannsplassen. Det er derfor mulig at steinen ikke ligger in situ. Steinen måler 80x45 cm. Skålgropene ligger i hver sin ende av steinen. Den søndre er 11x7 cm og den nordre 7x7 cm. De er ca 1 cm dype. Selve steinen er grønn av farge og ligger i det nordøstre hjørnet av tufta. Tufta ligger 50 m nord for Spellemannsteinen og inne på flaten. Den siste lokaliteten har jeg kalt Ravneberget. Den er lokalisert på bart fjell ytterst på brinken. Den består av ei enkelt skålgrop på bart fjell. Skålgropa ligger 15 m øst for gravrøysa jeg omtalte foran. Skålgropa ligger på kanten av en fjellblotning og er 6 cm i tverrmål og 1 cm dyp.

Skålgroper finnes både på helleristninger sammen med andre motiver, eller alene, helt fra neolitikum og fram til og med middelalder, med en hovedvekt på bronsealder (Innselset 1995:70 ff). Dateringene av de rene skålgropfeltene til hovedsakelig bronsealder er imidlertid foretatt på indirekte grunnlag, og må regnes som forholdsvis usikre. I Leikanger i Sogn og Fjordane er det på en forlatt setervoll funnet skålgropsteiner som etter all sannsynlighet kan knyttes til tufter datert til perioden folkevandringstid – vikingtid (Skrede 2002:74). Jeg mener at en bør se gravrøysa, røysfeltet og skålgropene i en sammenheng der religionsutøvelse og daglig arbeid med korndyrking og husdyrhold har gått hånd i hånd. Det er heller ikke tilfeldig at skålgropene og gravrøysa er plassert med vid utsikt over både det som i dag er tunområdet på Bråstad og over Mjøsa og bygdene omkring.

Figur 3. Skålgroper. Foto: Tom Heibreen

Siden har jeg registrert skålgroper blant annet på et røysfelt i Stange allmenning, Stange (Askeladden id.-nr. 78303), Hedmark og en noe mer usikker lokalitet på et røysfelt i Grundsetmarka, Elverum, (Askeladden id.-nr. 50511) også Hedmark. Da hadde jeg lært å se, og også sett flere lokaliteter med skålgroper, blant annet i Lærdal og i seterområder i Tynset. Dermed var det mulig å finne skålgroper på egen hånd. Jeg hadde oppnådd en erfaring og en ferdighet som førte til at jeg kunne se ei skålgrop hvis den opptrådte på en bergflate. Selv om skålgroper nok kan regnes som noe av den lettest synlige bergkunsten, så krevde det i mitt tilfelle opplæring i å se skålgroper. Det holdt ikke at jeg hadde sett dem på bilder og lest beskrivelser og sett oppmalt bergkunst på ekskursjoner. På sett og vis er dette arkeologiske selvfølgheter. Vi har alle vært i en situasjon som kan beskrives som forholdet mellom mester og lærling, der mesteren gir lærlingen del i ferdigheter som må læres gjennom praksis (Nielsen & Kvale 1999). Dette er likevel noe som skiller arkeologi fra en rekke akademiske fag innen humaniora og samfunnsfag, der de ferdighetene som skal læres i hovedsak er konsentrert rundt lesing, skrivning og fortolkning.

Den typen kulturminner jeg har arbeidet aller mest med er rydningsrøysfelt. Jeg har brukt mye tid på å finne rydningsrøysfelt i terrenget. Feltene opptrer i terrenget i henhold til helt klare kriterier. En del av disse kriteriene er allment kjent, som hellingsgrad, solekspnering, lokalklima, dreneringsforhold, jordsmonn og bonitet (vekstforhold for skogen, er oppgitt på Økonomisk Kartverk). Det er derfor mulig å analysere økonomisk kartverk for å peke ut områder som har naturlige forutsetninger for rydningsrøysfelt. Men når jeg er ute i felt kan jeg likevel ikke forklare helt hvorfor jeg bare ”vet” at akkurat den sørskrånningen må inneholde rydningsrøys, mens jeg mener at en annen ikke vil gjøre det. Svært ofte viser det seg at disse ”forutanselsene” slår til når jeg går over området. Det ligger altså en taus dimensjon i min kunnskap om rydningsrøysfelt. Kanskje danner jeg meg et totalbilde av et område som så svarer eller ikke svarer til tidligere bilder av rydningsrøysfelt som så å si er ”lagret” i min egen hukommelse. Dette vil så resultere i en prediksjon om potensial eller ikke potensial for rydningsrøys i området. Disse ”bildene” av rydningsrøysfelt og deres plassering i terrenget inneholder mer informasjon enn jeg er i stand til å gjøre rede for. De er basert på både den tause og den uttrykte erfaringen som jeg har gjort meg i løpet av 20 år med registreringspraksis.

Taus kunnskap

Jeg har altså arbeidet mest med disse problemstillingene ut fra mine registreringserfaringer. Men jeg vil tro at disse problemstillingene er relevante også for annen arkeologisk felterfaring, og at det også gjelder gjenstandsarbeid. Arkeologenes sanseerfaringer knyttet til feltarbeid og gjenstandsundersøkelser resulterer i det vi med Polanyi kan kalle taus kunnskap. Det består i at vi vet mer enn vi kan si (Polanyi 2000). Vi har kroppslige erfaringer som vi i begrenset grad er i stand til å omdanne til språk og tekst. Dette er noe som de fleste arkeologer erfarer i feltsituasjonen, at man kan ha en forståelse for kulturminnenes plassering i landskapet eller jordlagenes konsistens som kan framstå som intuitiv, og som er grunnlagt på tidligere felterfaringer og som er vanskelig å forklare eller gjøre rede for, det være seg til kolleger i felt, i feltrapporten eller i mer vitenskapelige tekster.

Michael Polanyi introduserte på 1950-tallet begrepet taus kunnskap (Polanyi 1958). Polanyi var født i Ungarn og bror av økonomen Karl Polanyi. Michael Polanyi var utdannet lege, men tok doktorgraden i kjemi. I mange år arbeidet han i Tyskland, men måtte som jøde flykte til Storbritannia i 1933. Han ble utover på 1930-tallet mer og mer interessert i filosofi. Han

var også opptatt av forfølgelsen av vitenskapsfolk i Stalins Sovjet og av hvilken innvirkning kommunismen hadde på den vitenskapen som kunne utføres i Sovjetunionen. Hans filosofiske hovedverk er boka "Personal knowledge" fra 1958. Her angriper han ideen om objektiv og verdifri, upersonlig kunnskap og legger vekt på at selv i tilsynelatende objektiv naturvitenskap spiller den enkelte forskers kunnskap og lidenskap en rolle.

Han la altså vekt på at vi kan vite mer enn vi kan si (Polanyi 2000 [1966]:16). Dette hevdet han med utgangspunkt i vår sansing av verden. Han viste til at vi kjenner igjen, for eksempel ansikter, ved å integrere vår kjennskap til delene til en helhet uten å være i stand til å definere de enkelte delene. Vi har altså en evne til å integrere de delene av virkeligheten som vi sanser til helheter som gir mening. Denne evnen så Polanyi på som en taus evne som er helt avgjørende i prosessen med å oppdage kunnskap og deretter holde den for sann (ibid:18).

Polanyi mente at taus kunnskap var en nødvendig del av all kunnskap. Denne tause kunnskapen var personlig og integrert i den enkelte. Han mente derfor at absolutt objektiv kunnskap var umulig, og at idealet om eksakt vitenskap, helt fri for taus kunnskap og personlige elementer, var fundamentalt villedende (ibid:29). Dette plasserte ham i tydelig opposisjon til de positivistiske retningene innen 1900-tallets vitenskapsteoretiske diskurs. Polanyis skepsis til en absolutt objektivisme hadde også et personlig motiv, i og med at han alt før krigen var sterkt skeptisk til det sovjetmarxistiske synet på vitenskap. Som jødisk ungare utenfor jernteppet hadde han god grunn til å være skeptisk til absoluttene i den såkalte vitenskapelige materialismen.

Polanyi la vekt på at når vi kjenner igjen fysiske objekter, det være seg mennesker eller ting, så skjer det på en måte som vi ikke kan beskrive fullstendig med ord. Jeg mener at vi derfor bør legge vekt på at vår erfaring både er sanselig og språklig, men at enhver utlegning av det værende er språklig bestemt. Noe av vår tause kunnskap om det værende vil kunne gå tapt ved en språklig bestemt utlegning.

Et viktig spørsmål er altså hva som kan sies og hva som bare kan erfares, for eksempel gjennom å arbeide sammen med en mer erfaren "mester". Taus kunnskap er en viktig komponent i erfaringer og ferdigheter. Dette vil da være erfaringer og ferdigheter som ikke har en språklig utlegning som sin viktigste kilde, og der den som lærer ferdigheten først og fremst stoler på det han lærer fra en mester gjennom å erfare. Polanyi nevner det å lære å sykle som en slik ferdighet som i hovedsak læres gjennom erfaring (Polanyi 1958:49 f). Han understreker også at ferdigheter ofte består i å rette oppmerksomheten fra de elementære bevegelsene (for eksempel å tråkke på pedalene) mot resultatet av bevegelsenes samlede mål (å sykle) (Polanyi 2000 [1966]:21).

I den arkeologiske forskningsprosessen ligger det mange lag med taus kunnskap. Våre handlinger i felt vil ofte i stor grad være styrt av taus kunnskap. Vi har som arkeologer lært et sett av feltmetoder som delvis er formidlet til oss gjennom tale og skrift, men som også er formidlet som praktisk, sanset erfaring. Dette er ferdigheter og evner som ofte vil kjennetegne en dyktig feltarkeolog, men som forblir tause, og dermed i liten grad formidles videre som tekst i en forskningssammenheng. I felt vil dette bestå i å lære teknikker og konkrete arbeidsprosedyrer som formidles i et samspill mellom tale og praktisk visning av de aktuelle ferdighetene. Resultatene av disse feltmetodene er også sanseintrykk. Vi ser og hører og kjenner det arkeologiske materialet som vi frambringer og erkjenner ved hjelp av de metodene

vi kan og velger å bruke. En svært viktig del av feltefaringen er nettopp å lære å se og skjelne. En erfaren arkeolog skal kunne skjelne mellom kultur og natur og mellom gammelt og nytt i ulike feltsammenhenger. Jeg måtte lære å se og skjelne skålgroper fra andre større og mindre ferdypninger og uregelmessigheter på en bergflate.

Et feltarbeid består av et utall sanseintrykk. Arkeologen må så tolke disse sanseintrykkene for å kunne erkjenne og hente ut mest mulig av det kunnskapspotensialet som ligger i det aktuelle feltmaterialet. I denne prosessen går mye tapt. En hel del glemmes og forblir ubearbeidet. Noe tas vare på som notater, fotografier og tegninger. En hel del blir taus kunnskap som bidrar til vår forståelse av materialet, men som vi ikke er i stand til å trekke fram eksplisitt. Den tause kunnskapen ligger likevel hos oss som erfaring, og det er mulig at den kan begrepsfestes og gjøres mer eksplisitt når vi for eksempel gjør oss ytterligere erfaringer. Polanyi viser blant annet til hvordan forskere har forsøkt å finne mest mulig ut om ulike håndverkstradisjoner (Polanyi 1958:52). En utfordring for arkeologien er å bevisstgjøre seg noe av den tause kunnskapen som ligger i feltefaringene. En del av metodeutviklingen innenfor den prosessuelle arkeologien kan sees på som et forsøk på å trenge inn i noe av den tause kunnskapen i arkeologien. Selv de beste metoder kan likevel ikke bringe all taus kunnskap fram i dagen. Feltefaringen vil fremdeles handle om å lære seg ferdigheter som bare kan læres i felt og om å nå erkjennelser som vil forbli subjektive og personlige.

Hva skjer i prosessen fra feltarbeid til ferdig tekst?

Hvor mye av den totale erfaringen som en arkeolog gjør i felt "oversettes" til tekst? Hvor mye forsvinner helt? Hvor mye forsvinner inn i et nonverbalt lager og blir til taus kunnskap? For å kunne formidle arkeologisk erkjennelse må vi sette ord på vår kunnskap, i og med at vi arbeider innenfor et forskersamfunn der skriftlig formidling har forrang. Resultatet av feltundersøkelsene er tekstlige data som gjennom analysemetoder og et teoretisk perspektiv ender ut i en forskningstekst, det være seg en avhandling eller en artikkel. Men i alle ledd i en slik arkeologisk erkjennelsesprosess forsvinner det kunnskap fordi den forblir taus og ikke omsettes til tekst og slik trekkes inn i forskerfellesskapets felles kunnskap.

Den vitenskapelige tradisjonen avgjør til enhver tid hva som er mulig å si og fremdeles befinne seg innenfor den vitenskapelige sfære. Dette er tema som med forskjellige innfallsvinkler, blant annet er diskutert av Thomas S. Kuhn og Michel Foucault (Kjørup 2000:349). Kuhn var opptatt av vitenskapens utvikling, som han så på som sprangvis. Han mente at vitenskapen besto av perioder med normalvitenskap, der en gruppe forskere arbeidet innenfor et bestemt paradigme. Disse periodene ble avløst av perioder med ekstraordinær forskning da normalvitenskapen kom ut i en krise, hvor det eksisterende paradigmet ble forkastet og etter hvert erstattet av et annet, noe som igjen kunne lede til en ny periode med normalvitenskap. Innenfor rammene av et paradigme er det gitt visse grenser for hvilke spørsmål som er relevante, hvordan en skal søke svar på spørsmålene og hvordan disse svarene skal bedømmes (Flor 1988:173 ff). Paradigmet vil da være styrende for hva som anses som vitenskapelig relevant innenfor forskningen. Mens Kuhn diskuterte forskning med utgangspunkt i sin bakgrunn som teoretisk fysiker, hadde Foucault en idéhistorisk bakgrunn og en strukturalistisk tilnærming. Foucault var opptatt av å studere ulike diskurser eller diskursive formasjoner. En diskursiv formasjon er alle de måter en vitenskap yrter seg på, og en diskursiv praksis er regelsystemet for alle disse ytringene i en bestemt periode (Kjørup 2000:351). Det vil være klare betingelser for hva som er mulig å si innenfor en gitt diskurs (Olsen 1991:67). For eksempel viser Bjørnar

Olsen hvordan det ikke var mulig innenfor mellomkrigstidas arkeologiske diskurs å hevde at de arkeologiske funnene fra Kjelmøy var fra overgangen mellom bronsealder og førromersk jernalder, men at de måtte være yngre (Olsen 1991:72 ff). Hva som er ”god vitenskap” endrer seg altså over tid, avhengig av hvilket paradigme eller diskurs forskeren bedømmes ut i fra.

Den materielle kulturen som er erkjent som relevant arkeologisk kildemateriale, er reelle, håndgripelige og sansbare spor fra fortida, men analysen av materiell kultur kan bare skje gjennom språket, i skrift og tale. Det arkeologiske objektet er et uskrevet objekt som må skrives og beskrives. Den arkeologiske forskningen har tidligere i liten grad problematisert denne prosessen. Det er en problemstilling som først har blitt satt på dagsorden med den postprosessuelle arkeologien. Forskningen har stilltiende akseptert at virkeligheten framtrer uforstyrret gjennom språket, at språket så å si er ”gjennomsiktig” og ikke som et prisme ”bryter” virkeligheten i en personlig eller politisk representasjon av den. Forutsetningen om det gjennomsiktige språket har ligget til grunn for idealet om den vitenskapelige tekst, uten stil, retorikk eller språkspill. Det er tekst som ligger mellom den erfarte virkeligheten som framtrer blant annet gjennom feltarbeidet og den vitenskapelig formidlede virkeligheten (Olsen 1997:288 f). Og dette er tekst der den enkelte arkeologs tause kunnskap ikke problematiseres.

Arkeologien har, som nevnt, et stort utvalg av feltmetoder. Disse er en viktig del av transformasjonen av materielle data til tekst. Resultatene av mange av feltmetodene er skriftlige rapporter og/eller tegninger. Med grunnlag i feltrapporten og eventuelle rapporter fra andre analyser som ¹⁴C-dateringer og pollenanalyse, skrives så selve teksten. Dette er en verbalisering og visualisering i flere omganger. Men mer nøyaktig hvilke metoder som eventuelt ligger til grunn for denne prosessen, er det så vidt jeg kan forstå arbeidet lite eksplisitt med innen arkeologifaget. Dette er en prosess som det er viktig å være seg bevisst. Den utgjør et representativitetsproblem, i og med at noe av de tilgjengelige dataene ”forsvinner”, enten fullstendig eller ved at de ender opp som taus kunnskap, og slik ikke erkjennes og omformes til skrift/tegning av arkeologen. Delvis kan denne prosessen sies å være avhengig av arkeologens synsvinkel, der blant annet noen av de tilgjengelige dataene kan velges bort som lite relevante, noe som kanskje i liten grad kommer fram i en tilnærmet nøytral feltrapport der tvil, usikkerhet og flertydige strukturer ofte underkommuniseres (Hodder 1989).

Å drive arkeologisk forskning på et feltmateriale er å prøve å sette ord på sanseintrykkene fra feltsituasjonen og forme ordene til en velbegrunnet, vitenskapelig tekst. Men dette er også en tekst som samtidig er subjektiv og personlig og med en personlig forfatter, som er til stede i teksten, selv om den er formulert i et tilsynelatende nøytralt språk. For å kunne formidle arkeologisk erkjennelse må vi sette ord på vår kunnskap, i og med at vi arbeider innenfor et forskersamfunn der skriftlig formidling har forrang. Den arkeologiske materialanalysen er en prosess som skal transformere arkeologisk empiri til en tekst – en skriftlig representasjon og tolkning av de materielle sporene arkeologen erkjenner gjennom sansing. Transformasjonen fra materielle spor til tekst er en prosess der det arkeologiske kildematerialet begrenser hva som er mulig å skrive om det. Rent skjematisk kan en si at den arkeologiske forskningsprosessen består av flere nivåer som virker inn på hverandre. Resultatet av feltundersøkelsene er tekstlige data som gjennom analysemetoder og et teoretisk perspektiv ender ut i en forskningstekst, det være seg en avhandling eller en artikkel. Men i alle ledd i en slik arkeologisk erkjennelsesprosess forsvinner det kunnskap fordi den forblir taus og ikke omsettes til tekst og slik trekkes inn i

forskerfellesskapets felles kunnskap. Noe av denne kunnskapen vil alltid forbli taus, og ligge som en taus forutsetning for den kunnskapen som uttrykkes gjennom tale og skrift, mens andre deler av denne kunnskapen vil kunne trekkes fram og settes ord på gjennom bevisst arbeid med egne erfaringer.

Oppsummering

Arkeologisk kunnskapsproduksjon starter i felt, der arkeologen må lære seg en rekke ferdigheter gjennom praksis. Det er ferdigheter som ikke kan læres på noen annen måte og som gir del i og inngang til den tause kunnskapen som ligger i arkeologien som håndverk. Jeg har her brukt min egen læringsprosess når det gjelder registrering av skålgroper som et eksempel. Videre resulterer egen felterfaring, alene eller i samspill med andre, også i taus kunnskap, der gjenkjenning av tidligere observerte mønstre, det være seg i landskap eller jordprofiler, er et viktig element. Som eksempel på dette har jeg trukket fram mine egne erfaringer med å registrere rydningsrøysfelt. Noe av arkeologiens kjennetegn er dobbeltheten ved både å være et håndverk og en akademisk disiplin. Jeg har i denne artikkelen pekt på noen av de utfordringene vi som arkeologer står overfor når vi skal ta denne dobbeltheten på alvor i vår daglige praksis i felt og ved skrivebordet.

Merknad: Første del av tittelen til artikkelen er hentet fra Markusevangeliet, kapittel 4 og vers 12.

English summary

Archaeology is a subject where it is important to learn to see and to discern. Archaeologists depend on the ability to recognise and describe features in the monuments and artefacts they study both during fieldwork and when studying artefacts. When conducting surveys archaeologists are also dependent on their ability to interpret and understand the landscape where they work. In this article I am discussing Michael Polanyi's notion of "tacit knowledge". I use my own field practice as an example and discuss my own experiences when surveying cup mark sites and fields with clearance cairns. In Vardal, a part of Gjøvik municipality in the county of Oppland, Eastern Norway, I have surveyed an area with clearance cairns, grave cairns and cup marks. I did easily recognise the clearance cairns, but was not able to find any cup marks, but a more experienced colleague found them easily. I consider this an example of the tacit knowledge of archaeology, where literature studies are not enough to gain the necessary skills needed in the field. Field archaeology results in sensorial impressions which the archaeologist has to translate to a field report, and later on, eventually to an academic text. Also in this process there is a tacit dimension where the archaeologist knows more than she is able to say.

Litteratur

- Damlien, H. 2001. *Arkeologisk undersøkelse av røysfelt, Bråstad øvre, 80/1, Gjøvik kommune, Oppland fylke*. Utgravningsrapport. Oslo.
- Fladby, R. 1970. Oppland fylke. *Skattematrikkelen 1647, Vol. 4*. Norsk lokalhistorisk institutt. Oslo.
- Flor, J.R. 1988. Kuhn: *Udvikling gjennom revolution. Videnskap og sprog: 171-181*. 2. utg., P. Lübecke. Politikens forlag. København.
- Hodder, I. 1989. Writing archaeology: site reports in context. *Antiquity* 63: 268-274.
- Holm, I. 1995. Trekk av Vardals agrare historie. *Varia*, Vol. 31. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Holm, I. 2004. *Forvaltning av agrare kulturminner i utmark*. Dr. art. avhandling i arkeologi, Universitetet i Bergen. Bergen.

- Innselset, S.M. 1995. *Skålgropristningar, ein analyse av helleristningane i Valdres, distribusjon, kontekst og tid*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Kjørup, S. 2000. *Menneskevidenskabernes, problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. 4. utg. Roskilde universitetsforlag. Roskilde.
- Lauvdal, T. 1930. *Vardal bygdebok*, Eget forlag. 2. bind. Gjøvik.
- Nielsen, K. & Kvale, S. 1999. Mesterlære som aktuell læringsform. I: Nielsen, K. & Kvale, S. (red.) *Mesterlære, læring som sosial praksis*: 17-33. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Olsen, B. 1991. Kjelmøyfunnenes (virknings)historie og arkeologi. *Viking, tidsskrift for norrøn arkeologi*, bd. LIV: 65-87.
- Olsen, B. 1997. *Fra ting til tekst, teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Polanyi, M. 1958. *Personal knowledge, towards a post-critical philosophy*. Routledge & Kegan Paul. London.
- Polanyi, M. 2000. Den tause dimensjon. En innføring i taus kunnskap. *VIRUS*, Vol. 5. Spartakus forlag. Oslo.
- Skjelsvik, E. 1997. Systematiske registreringer av fornminner, blader av terrengavspaserernes historie. *Nicolay arkeologisk tidsskrift* 73: 4-18.
- Skrede, M.A. 2002. *Utmark og gard, nærstudie av tuftiområde i Friksdalen i Leikanger, Sogn og Fjordane*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Sveen, H. 1987. Beatha og Hans Hallingbakken. I: Stokke, K. (red.) *Nytt liv i gamle toner, tradisjonsmusikk fra Biri, Snertingdal og Vardal/Gjøvik*: 93-94. Gjøvik spelmannslag. Gjøvik.

